

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

БИРО ЗА РАЗВОЈ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Наставна програма

Граѓанско образование за VIII одделение

Скопје, 2025 година

ОСНОВНИ ПОДАТОЦИ ЗА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Наставен предмет	<i>Граѓанско образование</i>
Вид/категорија на наставен предмет	Задолжителен
Одделение	VIII (осмо)
Теми/подрачја во наставната програма	- Човекови права и детски права - Општество, држава, граѓани
Број на часови	1 час неделно/36 часа годишно
Опрема и средства	- Дигитални паметни (смарт) уреди - Учебник - Енциклопедии - Хамер, флипчарт, маркери, хартија за цртање, боички, ножички, лепило, леплива лента, компјутер, ЛЦД проектор - Списанија, весници, интернет-портали, социјални мрежи - Аудиовизуелни снимени содржини, апликации (прилагодени на возраста)
Норматив на наставен кадар	Наставата по предметот Граѓанско образование во осмо одделение може да ја изведува: - дипломиран професор по историја, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен - дипломиран историчар, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен - дипломиран историчар-архивист, со здобиена педагошко-психолошка и методска подготовка на акредитирани високо-образовни установи, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен - дипломиран професор по историја со археологија – наставна насока, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен - дипломиран професор по социологија, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен - дипломиран социолог, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240

	кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен • дипломиран професор по философија, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен • дипломиран философ, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен • дипломиран професор по философија и граѓанско образование, ниво на квалификации VI A според Македонската рамка на квалификации и најмалку 240 кредити стекнати според ЕКТС или завршен VII/1 степен
--	---

ПОВРЗАНОСТ СО НАЦИОНАЛНИТЕ СТАНДАРДИ

Резултатите од учење наведени во наставната програма водат кон стекнување на следните компетенции опфатени со подрачјето **Општество и демократска култура** од Националните стандарди:

Ученикот/ученицката знае и/или умее:	
VI-A.1	Да објасни како општествените фактори влијаат врз личноста и средината и да ги зема предвид при формирање мислење и донесување одлуки;
VI-A.2	да го анализира сопственото однесување со цел да се подобри, поставувајќи си реални и остварливи цели за активно делување во заедницата;
VI-A.3	да ги формулира и аргументира своите гледишта, да ги сослушува и анализира туѓите гледишта и со почитување да се однесува кон нив, дури и тогаш кога не се согласува;
VI-A.4	да прави критичка рефлексија за различните лични и општествени вредности и однесувања во различни контексти (особено во етички сензитивните ситуации), да ги почитува општествено прифатените норми и вредности, но и да ги предизвикува кога мисли дека тоа е потребно;
VI-A. 5	да ги разбира разликите меѓу луѓето по која било основа (родова и етничка припадност, возраст, способности, социјален статус итн.);
VI-A. 6	да препознава присуство на стереотипи и предрасуди кај себе и кај другите и да се спротивставува на дискриминација;
VI-A.7	да препознава манифестација на вербално и физичко насилство во сопственото опкружување, да ги согледува последиците од насилството и да се спротивставува на него;
VI-A.8	да согледа што ги поврзува, а што ги разединува луѓето во заедницата, да изнаоѓа начини да придонесе за напредокот на заедницата, имајќи ги предвид потребите и интересите на сите;
VI-A.9	да препознае ранливи групи во општеството, да учествува во хуманитарни и волонтерски акции и истите да ги поддржува;
VI-A.10	да се заштити себеси и другите во кризни ситуации и при елементарни непогоди;
VI-A.12	критички да анализира и дискутира за вредностите на граѓанското општество, различните улоги и однесувања на граѓаните и за својата

	улога во него;
VI-A.13	да го анализира концептот на човековите права и правата на децата, да идентификува случаи на повреда на правата и да презема активности за нивно неселективно почитување;
VI-A.14	да ги анализира и дискутира одговорностите на извршната, законодавната и судската власт во правната држава и улогата на државата во заштитата на човековите права;
VI-A.15	да идентификува ситуации во кои граѓаните можат да влијаат врз животот во заедницата и да се ангажира за подобрување на состојбите;
VI-A.16	да препознава ситуации на злоупотреба на моќта, да го објаснува штетното влијание на корупцијата врз единката, групата и општеството и да се спротивставува на ваквите појави во опкружувањето;
VI-A.17	да го анализира влијанието на пишаните, електронските и социјалните медиуми врз јавното мислење и да избира веродостојни извори на информации врз кои ќе ги базира сопствените ставови;
VI-A.18	критички да анализира закани од небалансираниот развој врз животната средина и активно да придонесува кон нејзината заштита и унапредување;
VI-A.19	да ја објаснува важноста на демократските процеси во општеството и да ги применува принципите на демократско учество во рамките на училиштето;
VI-A.20	да ја објаснува улогата на меѓународните организации и сојузи во современото општество и да ги анализира вредностите и придобивките од европската интеграција;
VI-A.21	да го разликува значењето на поимите: нација, народ, етничка заедница, граѓани и индивидуи; на појавите: етничка и национална припадност, патриотизам и национализам, мнозинство и малцинство; како и на концептите: територија, регион, држава, општество, власт и сл. и соодветно да ги користи во различните контексти на кои се однесуваат;
<i>Ученикот/ученичката разбира и прифаќа дека:</i>	
VI-B.1	не смее да прави дискриминација врз основа на разликите меѓу луѓето (родова и етничка припадност, возраст, способности, социјален статус итн.);
VI-B.2	сите луѓе, вклучувајќи ги и децата, имаат право да ги изразуваат своите мислења и ставови и да учествуваат во донесувањето одлуки кои се поврзани со нивните потреби и интереси;
VI-B.3	човековите права се универзални, а границите на правата на секој човек се правата и слободите на другиот;
VI-B.4	неселективното почитување на човековите права и слободи е клучно за добросостојбата на поединците и за општеството во целина;
VI-B.5	еднаквоста, рамноправноста и социјалната кохезија се неопходни за успешно функционирање на заедницата;
VI-B.6	личниот ангажман и соработката со другите се битни за остварување заеднички јавен интерес;
VI-B.7	секој граѓанин е должен одговорно да се однесува кон сограѓаните, заедницата и општеството во целина, постојано имајќи ги предвид последиците од своите постапки по другите и околината;
VI-B.8	секој граѓанин е должен да ги почитува законите, правилата и прописите кои го регулираат однесувањето на луѓето и

	функционирањето на институциите;
VI-Б.9	секој граѓанин треба да презема одговорност за промените во природата предизвикани од активностите на човекот;
VI-Б.12	нашата држава е мултикултурно/мултиетничко општество во кое живеат припадници на различни култури/етникуми и секој нејзин граѓанин е одговорен да придонесува за интеркултурна размена и за почитување на човековите права во интерес на заедничкото живеење во интегрирано, етнички кохезивно општество;
VI-Б. 13	националниот идентитет, кој произлегува од припадноста на државата Република Северна Македонија, е битна компонента на идентитетот на сите граѓани на државата.

Наставната програма вклучува и релевантни компетенции од следните трансверзални подрачја на Националните стандарди:

Јазична писменост, Дигитална писменост, Личен и социјален развој, Техника, технологија и претприемништво и Уметничко изразување и култура

Ученикот/ученицката знае и/или умее:	
I-A.2	да познава и да користи различни форми на писмено изразување: литературни (песна, краток расказ, излагање/говор, литературен есеј, дневник и др.) и нелитературни (тематски есеј, известување, барање, соопштение, реклама и др.);
I-A.3	да води критички и конструктивен дијалог, аргументирано искажувајќи ги своите ставови;
I-A.5	да подготви и одржи говор со различна содржина и за различна цел, имајќи го предвид аудиториумот (возраста и етничкиот/културниот диверзитет);
I-A.8	да разбира содржини на аудиопораки: да може да ги издвои, анализира, оценува/вреднува и резимира информациите од пораките и да ги искаже (писмено и усно) со свои зборови;
I-A.9	да разбира содржини на пишан текст: да може да ги издвои, анализира, оценува/вреднува и резимира информациите од текстот и да ги искаже (писмено и усно) со свои зборови;
I-A.10	да разбира визуелно прикажани содржини (дијаграми, табели и графикони, илустрации, анимации и др.), да може да ги издвои, анализира, оценува/вреднува и резимира визуелно прикажаните содржини и да ги објасни (писмено и усно);
I-A.12	да користи информации од различни извори и медиуми и критички да пристапува кон нив, земајќи ги предвид изворот, контекстот, целта и веродостојноста на презентираниите информации.
III-A.5	да препорачува/применува размер во различни контексти од секојдневниот живот,
IV-A.9	во комуникацијата со други во мултикултурниот дигитален простор, ги почитува различните учесници и ги следи правните, културните и етичките норми во однесувањето во дигиталниот простор;
IV-A.10	да се грижи за својот дигитален идентитет, безбедност и репутација и да ги почитува политиките за приватност;
IV-A.12	да истражува можности за користење на различни модели и симулации, комбинирање статични и динамички претставувања, звук, текст и слики за да модифицира или создаде едноставни креативни мултимедиумски продукти со конкретна намена и за определена публика;
IV-A.13	да дефинира критериуми за квалитет на дигитални продукти и решенија, вклучувајќи ги иновативноста и корисноста;

V-A.3	да ги идентификува различните компоненти на сопствениот идентитет кој се гради врз основа на припадноста на различни социјални групи (на пример: родов, етнички и национален идентитет) и на различните улоги кои ги има во животот (на пример: ученик, син/ќерка);
V-A.4	да прави процена на сопствените способности и постигања (вклучувајќи ги силните и слабите страни) и врз основа на тоа да ги определува приоритетите кои ќе му/ѝ овозможат развој и напредување;
V-A.5	да ги препознава емоциите кај себе и кај другите, да ги согледа последиците од сопствените емоционални реакции во различни ситуации и да користи соодветни стратегии за справување со емоциите;
V-A.6	да си постави цели за учење и сопствен развој и да работи на надминување на предизвиците кои се јавуваат на патот кон нивно остварување;
V-A.7	да ги користи сопствените искуства за да си го олесни учењето и да го прилагоди сопственото однесување во иднина;
V-A.8	да го организира сопственото време на начин кој ќе му/ѝ овозможи ефикасно и ефективно да ги оствари поставените цели и да ги задоволи сопствените потреби;
V-A.9	да ги предвиди последиците од своите постапки и од постапките на другите по себе си и по другите;
V-A.10	да применува етички начела привреднување на правилното и погрешното во сопствените и туѓите постапки и да манифестира доблесни карактерни особини (како што се: чесност, правичност, почитување, трпеливост, грижа, пристојност, благодарност, решителност, одважност и самодисциплина);
V-A.11	да дејствува самостојно, со целосна свесност од кого, кога и како може да побара помош;
V-A.12	успешно да се справува со социјалните притисоци;
V-A.13	да комуницира со другите и да се презентира себеси соодветно на ситуацијата;
V-A.14	да слуша активно и соодветно да реагира, покажувајќи емпатија и разбирање за другите и да ги искажува сопствените грижи и потреби на конструктивен начин;
V-A.15	да соработува со други во остварување на заеднички цели, споделувајќи ги сопствените гледишта и потреби со другите и земајќи ги предвид гледиштата и потребите на другите;
V-A.16	да ги препознава проблемите во релациите со другите и да приоѓа конструктивно во разрешување на конфликтите, почитувајќи ги правата, потребите и интересите на сите вклучени страни;
V-A.17	да бара повратна информација и поддршка за себе, но и да дава конструктивна повратна информација и поддршка во корист на другите;
V-A.18	да истражува, поставувајќи релевантни прашања, со цел да ги открие проблемите, да ги анализира и вреднува информациите и предлозите и да ги проверува претпоставките;
V-A.19	да дава предлози, да разгледува различни можности и да ги предвидува последиците со цел да изведува заклучоци и да донесува рационални одлуки;
V-A.20	критички да ги анализира информациите и доказите според релевантни критериуми;
V-A.21	да го анализира, проценува и подобрува сопственото учење;

VII-A.9	активно да учествува во тимска работа според претходно усвоени правила и со доследно почитување на улогата и придонесот на сите членови на тимот;
VIII-A.3	да ги изразува сопствените идеи, искуства и емоции, користејќи уметнички или други форми на креативно изразување (индивидуални или колективни);
VIII-A.5	да манифестира познавање на сопствената култура и на различните начини на нејзино изразување преку литературата и визуелните уметности, музиката и танците, градбите и другите културни продукти;
VIII-A.6	да ги идентификува разликите и сличностите меѓу сопствената култура и другите култури во своето потесно и пошироко опкружување и да ја анализира нивната поврзаност и меѓузависност;
VIII-A.7	да препознава и објаснува како културните обележја се менуваат со текот на времето и во различни контексти;
VIII-A.8	да го препознава значењето и да ги објаснува придобивките и предизвиците од глобализацијата и поврзаноста на локалните прашања со глобалните движења;
VIII-A.9	да препознае и објасни како културата на која ѝ припаѓа (вклучително и на традицијата и религијата) влијаела на формирање на неговиот/нејзиниот идентитет и поглед на светот;
VIII-A.10	да ги идентификува и преиспитува стереотипите и предрасудите кон припадниците на другите културни групи што се манифестираат во неговото/нејзиното опкружување;
VIII-A.12	да го интерпретира светот не само од гледна точка на припадниците на сопствената култура туку и низ перспективата на другите култури.
<i>Ученикот/ученицатаразбира и прифаќадека:</i>	
I-B.4	содржината и начинот на изразување на сопственото мислење можат да придонесат за одржување и за подобрување на комуникацијата, но и да предизвикаат недоразбирање и конфликти;
III-B.5	љубопитноста и иновативноста се клучни за развивање на научно-истражувачката мисла;
III-B.9	треба да ги разбира предностите, ограничувањата и ризиците на научните теории и нивната примена и да покажува развиен однос кон носење правилни одлуки и градење вредности, вклучително и моралниот аспект при решавањето проблеми.
IV-B.3	потенцијалите на икт ќе се зголемуваат и треба да се следат и користат, но и дека треба да се има критичен однос кон веродостојноста, доверливоста и влијанието на податоците и информациите кои се достапни преку дигиталните уреди;
IV-B.4	во дигиталниот простор е важно да се обезбеди заштита на идентитетот, приватноста и емоционалната сигурност, да не се користи говор на омраза и кибер насилство и да се почитуваат правилата и нормите на комуницирање во дигиталните заедници;
IV-B.5	информациите достапни во дигиталниот простор треба да се користат етички, според дефинирани правила и за добро на луѓето;
V-B.2	осознавањето на сопствениот идентитет придонесува за јакнење на самодовербата и за развојот на личноста;

V-Б.3	сопствените постигања и добросостојба во најголема мера зависат од трудот кој самиот/самата го вложува и од резултатите кои самиот/самата ги постигнува;
V-Б.4	секоја постапка која ја презема има последици по него/неа и/или по неговата/нејзината околина;
V-Б.5	од начинот на кој пристапува кон решавањето на проблемите и разрешувањето на конфликтите зависи дали проблемите ќе бидат решени, односно дали конфликтите ќе бидат разрешени;
V-Б.6	успехот во животот во голема мера зависи од целите кои ќе си ги постави, а од начинот на кој ќе ги планира активностите и ќе го организира времето во голема мера зависи ефикасноста и ефективноста во остварувањето на поставените цели;
V-Б.7	иницијативноста, упорноста, истрајноста и одговорноста се важни за спроведување на задачите, за остварување на целите и за надминување на предизвиците во секојдневните ситуации;
V-Б.8	интеракцијата со другите е двонасочна – како што има право од другите да бара да му/и биде овозможено задоволување на сопствените интереси и потреби, така има и одговорност да им даде простор на другите да ги задоволат сопствените интереси и потреби;
V-Б.9	барањето повратна информација и прифаќањето конструктивна критика водат кон личен напредок на индивидуален и социјален план;
VII-Б.4	работната етика, културната чувствителност и односот кон другите се значајни за креирање и одржување позитивна работна клима;
VIII-Б.3	почитувањето и промовирањето на сопствената култура придонесуваат за јакнење на културниот идентитет и дигнитет;
VIII-Б.4	културниот диверзитет влијае врз развојот на идентитетот на припадниците на различни култури;
VIII-Б.5	на разликите меѓу културите треба да се гледа како на можност за учење и како предизвик за заемно разбирање и напредување;
VIII-Б.6	почитувањето и промовирањето на другите култури придонесуваат за обезбедување почит за сопствената култура од страна на другите.

РЕЗУЛТАТИ ОД УЧЕЊЕ

Тема: ЧОВЕКОВИ ПРАВА И ДЕТСКИ ПРАВА

Вкупно часови: 20

Резултати од учење

Ученикот/ученичката ќе биде способен/способна да:

1. го објасни концептот на човековите права и носечките документи и механизми за нивна заштита на светско и европско ниво;
2. го објасни концептот на детски права и улогата на Конвенцијата за правата на детето;
3. ја објаснува улогата на институциите и дејствувањето на граѓанското општество во заштита на човековите права во Република Северна Македонија.

Ученикот/ученичката ќе развива:

4. свесност за почитување и заштита на човековите и детските права.

Содржини (и поими)	Стандарди за оценување
• Универзална декларација за човекови права (права, слободи, одговорности, Меѓународен пакт за граѓански и политички права, Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права)	• Наведува кога, каде и со каква цел е формирана Организацијата на обединети нации. • Наведува кога, каде и по кој повод е донесена Универзалната декларација за човекови права. • Наведува на кого се однесува Универзалната декларација за човекови права и објаснува зошто. • Го објаснува (преку пример) значењето на правата и слободите во концептот на човекови права. • Го објаснува (преку пример) значењето на одговорностите во концептот на човекови права. • Ги наведува двата најважни меѓународни инструменти за заштита на човековите права кои произлегуваат од Универзалната декларација за човекови права и ја објаснува нивната намена. • Објаснува по најмалку два члена од двата меѓународни пактови и наведува примери на нивно почитување и прекршување во реалноста.

	• Го објаснува влијанието на меѓународните пактови врз законодавството во нашата држава.
• Европска конвенција за заштита на човековите права и основни слободи (Совет на Европа, Европски суд за човекови права)	• Наведува кога и каде е донесена Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи. • Објаснува зошто е донесена Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи и на кого се однесува. • Ја објаснува врската на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи со Универзалната декларација за човекови права. • Наведува кога е формиран Европски суд за човекови права и каде се наоѓа. • Го објаснува мандатот на Европски суд за човекови права.
• Конвенција за правата на детето (ратификација)	• Наведува кога и каде е усвоена Конвенцијата за правата на детето и кога е ратификувана од страна на нашата држава. • Објаснува што претставува Конвенцијата за правата на детето и зошто е посебен документ во однос на Универзалната декларација за човекови права. • Објаснува најмалку три члена од Конвенцијата за правата на детето и наведува примери на нивно почитување и прекршување во реалноста.
• Заштита на човековите права во Република Северна Македонија (омбудсман/народен правобранител, Уставен суд, граѓанско општество, медиуми)	• Ги објаснува надлежностите на омбудсманот/народниот правобранител во нашата држава. • Ја објаснува улогата на Уставниот суд во заштита на правата на граѓаните. • Ја објаснува улогата на граѓанското општество во промоцијата и заштитата на човековите права. • Ја објаснува улогата на медиумите како заштитници на правата на граѓаните.
Примери за активности • На табла се запишува следната мисла на Алберт Ајнштајн: „Светот не е полн со зло поради оние што прават зло. Полн е со зло поради оние кои не прават ништо.“ Во отворена дискусија се бара од учениците да ја интерпретираат пораката содржана во цитатот и да ја доведат во врска со холокаустот и другите злодела направени во текот на Втората светска војна. Потоа, наставникот укажува дека токму настаните од Втората светска војна биле повод за основање на Организацијата на обединети нации и донесување на Универзалната декларација за човекови	

права. Потоа учениците се делат во мали групи што се натпреваруваат во тоа која побрзо ќе одговори на следните прашања што ги поставува наставникот:

1. На која дата е формирана Организацијата на обединети нации? [24. јуни 1945]
2. Во кој град е формирана Организацијата на обединети нации? [Сан Франциско]
3. Колку земји ја формирале Организацијата на обединети нации? [51]
4. Колку земји брои Организацијата на обединети нации сега [193]
5. Која организација ја донела Универзалната декларација за човекови права? [ООН]
6. На која дата е донесена Универзалната декларација за човекови права? [10 декември 1948]
7. Во кој град е донесена Универзалната декларација за човекови права? [Париз]
8. Колку члена има Универзалната декларација за човекови права? [30]

По секое поставено прашање, учениците го бараат одговорот на интернет, а како победник се смета онаа група која по 30 секунди има најмногу ливчиња со напишан точен одговор. По прогласување на победникот за секое прашање, точниот одговор се запишува на табла.

По завршување на оваа активност се отвора дискусија со сите ученици по прашањата: (1) *Со која цел е формирана Организацијата на обединети нации?* и (2) *Кој бил поводот за донесување на Универзалната декларација за човекови права?*

По секое поставено прашање, на учениците им се остава кратко време да истражат на интернет, а потоа, со свои зборови да го кажат одговорот. На крајот, се заклучува дека ООН е формирана за да работи на обезбедување меѓународен мир и безбедност и соработка помеѓу државите во светот, а Универзалната декларација за човекови права е резултат на потребата да се стандардизираат и да се заштитат основните права и слободи на луѓето ширум светот, која е согледана по човечките страдања за време на Втората светска војна.

- Учениците, поделени во групи, ги добиваат чл. 1 и чл. 2 од Универзалната декларација за човекови права (<https://www.healthrights.mk/pdf/Pravnici/Megjunarodni%20dokumenti%20i%20mehanizmi%20za%20zastita%20na%20covekovite%20prava/%D0%9EN/1%20-%20%D0%A3%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%20%D0%B7%D0%B0%20%D1%87%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf>). Нивна задача е да ги анализираат двата члена и да се подготват за квиз со Точно/Неточно по следните тврдења:

1. На кого се однесуваат правата и слободите наведени во Универзалната декларација за човекови права?
2. Каде и кога важат правата и слободите наведени во Универзалната декларација за човекови права?
3. Како е вклучен принципот на еднаквост и недискриминација во Универзалната декларација за човекови права?
4. Од каде се гледа дека правата од Универзалната декларација за човекови не се заслужуваат, туку важат за секој човек само затоа што е човек?

За секое прашање, секоја група (една по друга) добива можност да ги презентира своите одговори. На крајот наставникот ги резимира одговорите.

- Учениците, поделени во групи, се натпреваруваат која ќе направи подобар постер (со слики или цртежи, без текст) во кој е илустриран чл. 2 од Универзалната декларација за човекови права. По завршување на работата, секоја група објаснува што претставила на постерот. Откако ќе бидат изложени сите постери, групите меѓусебно се бодуваат врз основа на следните критериуми кои наставникот ги запишува на табла: сите права и слободи им припаѓаат (1) на луѓето од целиот свет, (2) и на постарите и на помладите, (3) и на мажите и на жените, (4) на лицата од сите раси и бои на кожата, (5) на лицата од различна етничка и религиска припадност, (6) и на лицата со попреченост. Секоја група добива по 1 поен за јасно претставување на она што е наведено во критериумот.
- На учениците им се објаснува дека во Универзалната декларација за човекови права се издвоени слободите како посебни права (правата се однесуваат на обврските и одговорностите кои државата и нејзините институции треба да ги преземат за да обезбедат минимум услови за живот и развој на човекот, додека слободите се однесуваат на оние работи кои треба да му бидат овозможени на секој човек да ги практикува, без пречки од државата или нејзините институции добиваат . Потоа, учениците, поделени во групи, добиваат примерок од Универзалната декларација за и работен лист со следните групи права и слободи: (1) Право на живот, слобода и безбедност, (2) Слобода на мислата, уверувањето и религијата, (3) Слобода на изразување и право на информирање, (4) Слобода на собирање и здружување, (5) Право на правично судење и правна заштита, (6) Право на образование, (7) Право на работа и пристоен животен стандард, (8) Право на брак и основање семејство и (9) Право на здравствена заштита. Нивна задача е во работниот лист покрај секоја група права/слободи да го наведат бројот на членот од декларацијата (од 3. до 28. член) кој спаѓа во таа група. Откако, преку презентација на сработеното, ќе се утврдат бараните одговори, групите добиваат задача да ги издвојат членовите што се однесуваат на слободите и да објаснат (преку примена на објаснувањето дадено од наставникот) зошто се дефинирани како слободи, а зошто другите членови не се однесуваат на слободи. Во отворена дискусија учениците ги искажуваат мислењата на групата или своите лични мислења во поглед на разликите меѓу едните и другите видови права со цел преку интерпретацијата на конкретни членови да ја согледаат разликата меѓу правата и слободите во концепцијата за човекови права.
- Учениците, поделени во групи, го добиваат чл. 29 од Универзалната декларација за човекови права, со задача да откријат кои се одговорностите на човекот според концептот за човекови права. Во отворена дискусија учениците ги искажуваат мислењата на групата или своите лични мислења во поглед на одговорностите, за да се заклучи дека секој човек е одговорен (има обврска) да ги почитува правата на другите (граница на практикувањето на сопствените права е почитувањето на правата на другите луѓе и на општеството во целост. Потоа секоја група влече по една ситуација на која е опишан конфликт помеѓу почитувањето на правото на едно лице предизвикало или можело да предизвика штета и опасност по други лица или нарушење на правата на другите луѓе (на пример, ширење лажни информации со што се навредува достоинството на некој човек или се поттикнуваат предрасуди кон групи луѓе; невакцинирање на сопственото дете и предизвикување на болеста кај други, особено кај оние кои не смееле да бидат вакцинирани поради здравствени причини; учество во собири за време на пандемија и овозможување болеста да се шири прво меѓу присутните и потоа и на други). Задача на групите е да откријат за кои права и одговорности се работи во примерите, а потоа и да опишат пример на слична ситуација од реалноста. На крајот групите го презентираат сработеното.

- Учениците, поделени во групи, ги добиваат двата пакта кои произлегуваат од Универзалната декларација за човекови права и со влечење бројки избираат по два од следните членови на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права: 3, 6, 18, 19, 24, 27 (<https://www.healthrights.mk/pdf/Pravnici/Megjunarodni%20dokumenti%20i%20mehanizmi%20za%20zastita%20na%20covekovite%20prava/%D0%9EN/3%20-%20%D0%9C%D0%B5%D1%93%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BD%20%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D1%82%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8,%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8%20%D0%B8%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf>) и по два од следните членови на Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права: 10, 12, 13 (<https://bezomrazno.mk/wp-content/uploads/2013/10/Megjunaroden-pakt-za-gragjanski-i-politicki-prava.pdf>). Задача на групите е да напишат говор во траење од 3 минути во кој за секој член што им се паднал ќе објаснат што тие подразбираат под него и ќе наведат пример на ситуација од реалноста кога тоа право се почитува и на ситуација од реалноста кога тоа право се прекршува. Прво се читаат говорите (како на говорница) за членовите од едниот пакт, според редоследот во пактот, а потоа говорите за членовите од другиот пакт. Откако ќе се заврши со сите, прво се резимира на кои права се однесува едниот, а на кои другиот пакт, па потоа се води отворена дискусија околу намената на пактовите за да се заклучи дека се работи за меѓународни инструменти за заштита на човековите права кои ги обврзуваат државите-потписнички на пактовите (меѓу кои е и Северна Македонија) да ги спроведуваат, заштитуваат и почитуваат човековите права на своите граѓани на тој начин што ќе ги вградат во нивните закони. [Активноста може да се реализира во два часа – првиот час за првиот пакт, а вториот час за вториот пакт плус завршната дискусија.]
- Учениците, поделени во групи, истражуваат на интернет и подготвуваат презентација за тоа: (1) како Уставот на нашата држава ги штити правата и слободите на граѓаните, преку наведување на најмалку 5 члена кои се однесуваат на тоа и (2) кои закони во нашата држава се директно поврзани со правата наведени во двата меѓународни пакта, преку наведување на најмалку 6 закони од различни области. Групите го презентираат сработеното една по друга, а по секоја презентација на табла се резимираат членовите од Уставот и законите што ги идентификувале учениците.
- Учениците се делат во мали групи што се натпреваруваат во тоа која побрзо ќе одговори на следните прашања што ги поставува наставникот:
 1. На која дата е донесена Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи? [прифатена на 4 ноември 1950, а стапила во сила на 3 септември 1953]
 2. Во кој град е донесена? [Рим]
 3. За колку држави важи Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи? [47 (членките на Советот на Европа)]
 4. Од кога важи за нашата држава? [од 1995 (кога Северна Македонија станала членка на Советот на Европа)]

По секое поставено прашање, учениците го бараат одговорот на интернет, а за победник се смета онаа група која по 30 секунди има најмногу ливчиња со напишан точен одговор. По прогласување на победникот за секое прашање, точниот одговор се запишува на табла. Потоа се отвора дискусија со сите ученици по прашањето *Зошто е донесена Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи?* На учениците им се остава кратко време да истражат на интернет, а потоа, со свои зборови да го кажат одговорот. На крајот се заклучува дека конвенција служи како механизам за подобрување на стандардите за човековите права во Европа.

- На учениците им се презентира Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи (<https://www.coe.int/mk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>). Потоа, во отворена дискусија се споредува овој документ со Универзалната декларација за човекови права преку одговарање на следните прашања: (1) *Кој документ од кој произлегува?*, (2) *По што е Европската конвенција слична со Универзалната декларација?*, (3) *На кого се однесува Универзалната декларација, а на кого Европската конвенција?*, (4) *Во кој од двата документа се нудат конкретни насоки како може да се заштитат човековите права во праксата?*. Од дискусијата треба да произлезе заклучокот дека Универзалната декларација го дефинира концептот на човекови права, додека Европската конвенција се фокусира на конкретни законски решенија и други механизми за заштита на правата.
- Учениците (индивидуално) одговараат со точно или неточно на следните тврдења кои наставникот ги изложува на видео проектор или ги запишува на табла:
 1. *Европскиот суд за човекови права е формиран во 1969 година* [Неточно – во 1959]
 2. *Седиштето на Европскиот суд за човекови права се наоѓа во Стразбур, во Германија.* [Неточно – Стразбур е во Франција]
 3. *Европскиот суд за човекови права е формиран за да определува кои права и слободи на граѓаните од Европа треба да им бидат заштитени.* [Неточно – за да се обезбеди примена на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи во државите-членки на Советот на Европа]

По секое изложено тврдење, учениците се изјаснуваат дали е точно или не (според предзнаења или по претпоставка), а оние што го избрале бараниот одговор добиваат право да пребаруваат на интернет. За првите две тврдења победник е тој/таа што прв/а на глас ќе го каже бараниот одговор, а за третото тврдење се дига рака и тој/таа што ќе добие збор (по редослед на дигање рака), мора да го даде образложението со свои зборови. Сите барани одговори се запишуваат на табла (или се прикажуваат на видео проектор). За третото тврдење наставникот поставува и дополнително прашање за дискусија: *Кој може да бара заштита на правата пред Европскиот суд кога мисли дека се прекршени?* за да се заклучи дека жалби за прекршување на човековите права и слободи може да упатат граѓани на држава-членка против својата држава (откако судовите во нивната држава не донеле задоволителна пресуда), или една држава против друга држава-членка.

- Учениците се делат во мали групи што се натпреваруваат во тоа која побрзо ќе одговори на следните прашања што ги поставува наставникот:
 1. *На која дата е усвоена Конвенцијата за правата на детето?* [20 ноември 1989]
 2. *Во кој град е усвоена Конвенцијата за правата на детето?* [Њујорк]
 3. *Колку члена содржи Конвенцијата за правата на детето?* [37]
 4. *На кој настан е усвоена Конвенцијата за правата на детето?* [Генерално собрание на Организацијата на обединети нации]
 5. *Кога е ратификувана Конвенцијата за правата на детето во нашата држава?* [8 септември 1993]

По секое поставено прашање, учениците го бараат одговорот на интернет, а за победник се смета онаа група која по 30 секунди има најмногу ливчиња со напишан точен одговор. По прогласување на победникот за секое прашање, точниот одговор се запишува на табла.

Потоа се отвора дискусија со сите ученици по прашањето: *Што значи кога некоја држава ќе ја ратификува Конвенцијата?*. На учениците им

се остава кратко време да истражат на интернет, а потоа, со свои зборови да ги кажат одговорот, по што треба да се заклучи дека со ратификација на Конвенцијата државите (вклучувајќи ја и нашата) се обврзуваат да ја спроведуваат и применува во својот правен систем (да ја вградат во законите) и ви практиката за заштита на правата на детето.

- На учениците им се презентира Конвенцијата за правата на детето (<https://www.coe.int/mk/web/compass/convention-on-the-rights-of-the-child>) при што посебно се објаснуваат: чл. 1 (определува кои се сметаат за деца), чл. 2 (обврската на државите да ги заштитат правата на сите деца, без дискриминација и да ги заштитат децата од дискриминација), чл. 3 (најдобриот интерес на децата), чл. 5 (одговорноста, обврските и правата на родителите/старателите), чл. 6 (вродено право на живот) и чл. 7 (право на име, државјанство и грижа од родителите). Во текот на презентацијата учениците се поттикнуваат да го искажуваат своето мислење и да бараат дополнителни објаснувања доколку нешто не разбрале или сакаат повеќе да дознаат. Потоа, од учениците, поделени во групи се бара да истражат на интернет за да одговорат на прашањето: *Зошто е креиран посебен документ за заштита на правата на децата кога со Универзалната декларација за човекови се бара заштита на правата на сите луѓе, вклучително и децата?* По презентацијата на сработеното се заклучува дека неопходноста од посебен документ произлегува од тоа што децата се најранливата група во општеството, која не може да ги практикува и заштити своите права без помош и поддршка од возрасните.
- Учениците, поделени во групи, ја добиваат целосната верзија на Конвенцијата за правата на детето (https://www.unicef.org/northmacedonia/media/1806/file/MK_CRC_1990_MK.pdf) по што влечат по три броја кои ги означуваат следните членови од Конвенцијата: 6-9, 12-20 и 24-29 (вкупно 19 члена). Секоја група треба да подготви по две сценарија за презентирање на „своите“ три права така што во едното ќе прикаже ситуација на прекршување на правото, а во другата ситуација на почитување на правото. Потоа, групите ги глумат ситуациите за секое право одделно, а другите ученици погодуваат за какво право се работи и образложуваат врз основа на што го посочиле конкретното право. Наставникот го запишува „точното“ право на табла. Истата постапка се повторува за сите членови на кои работеле групите.
- Наставникот ги запишува на табла надлежности на Народниот правобранител, а учениците, поделени во групи, влечат по едно ливче од комплетот на кој се напишани различни задачи поврзани со надлежностите. Надлежностите и со нив поврзаните задачи за учениците се следните:
 1. **Надлежност:** Народниот правобранител ги штити уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од страна на органите на државната управа, општините и јавните установи.
Задача: Напишете претставка (жалба) до Народниот правобранител во име на родител кој се жали дека на неговото дете му е повредено правото на образование бидејќи не го примаат да се запише во училиште затоа што претходно учело во друга земја.
 2. **Надлежност:** Народниот правобранител презема мерки за заштита на начелата на недискриминација.
Задача: Наведете мерки што би ги презел Народниот правобранител откако ќе констатира дека постои дискриминација на децата со попреченост во основните училишта во определена општина.

3. *Надлежност:* Народниот правобранител презема мерки за соодветна и правична застапеност на припадниците на етничките заедници во органите на државната власт, општините и јавните установи.

Задача: Подгответе прашалник со 4-6 прашања што би им го упатиле на сите министерства, општини и јавни установи за да откриете колкав е процентот на вработени припадници на различните етнички заедници и какви се очекувањата за вработување на припадниците на различните етнички заедници во иднина.

4. *Надлежност:* Народниот правобранител следи колку се почитуваат човековите права и укажува на потребата од нивна заштита.

Задача: Во име на Народниот правобранител, подгответе табела со податоци од истражување кое покажува колку во основните училишта се почитуваат правата на учество на учениците во одлучувањето за прашања од нивен непосреден интерес.

5. *Надлежност:* Народниот правобранител редовно ги посетува затворите за да спречи сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување на затворениците.

Задача: Составете по 3 прашања за затворениците и за чуварите во затвор што Народниот правобранител би можел да им ги постави за да дознае дали се почитува правото на затворениците за достоинствен третман.

Задача на групите е да утврдат на која од наведените надлежности се однесува „нивната“ задача и да постапат по барањето во задачата.

Откако секоја група ја презентира сработена задача, другите ученици погодуваат на која надлежност се однесува и објаснуваат зошто го мислат тоа.

- Наставникот им го презентира на учениците чл. 110 од Уставот на Република Северна Македонија (<https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>), а во дискусија учениците ја идентификуваат улогата на судот во заштита на човековите права и слободи (Уставниот суд ги штити слободите и правата на човекот и граѓанинот што се однесуваат на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата, политичкото здружување и дејствување и забраната на дискриминација на граѓаните по основ на пол, раса, верска, национална, социјална и политичка припадност). Потоа, учениците се делат во групи и секоја група го добива следниот случај на повреда на правото што е разгледуван од Уставниот суд и за кој е донесена пресуда во корист на граѓанинот: *Граѓанинот Ц.Р. сметал дека му е повредено правото на политичко дејствување со неприфаќање на неговата кандидатура за градоначалник на локалните избори и покрај тоа што неговата кандидатура ја поддржала група граѓани. Судот утврдил дека, отфрлањето на кандидатурата на граѓанинот се случило како последица на неточни податоци издадени од орган на државна управа.* Задача на групите е да го анализираат случајот за да откријат кое право му било повредено на граѓанинот [повреда на правото на политичко здружување и дејствување]. По презентирање на сработеното, во отворена дискусија се заклучува дека на Уставниот суд може да се обратат граѓани кои сметат дека им е повредено едно од горенаведените права и слободи чија заштита е во надлежност на овој суд.
- На учениците им се презентира концептот на граѓанско општество при што се нагласува улогата на невладините организации во промоцијата и заштитата на човековите права. Потоа учениците, поделени во групи, добиваат задача да „формираат“ невладина организација чија мисија е

промоција и заштита на некое право (пр. за заштита на животна средина, за здравство достапно на децата со ретки болести, за борба против дискриминација, за промоција на правата на децата) – да смислат соодветен назив и активности на организацијата (може да истражуваат на интернет за да добијат идеи). Откако групите ќе ги презентираат „своите“ организации, наставникот поттикнува дискусија во која учениците треба да ги резимираат улогата и влијанието на невладините организации во промоцијата и заштитата на човековите права во општеството. Учениците следат презентација подготвена од наставникот во која медиумите се претставени како „чувари“ на општеството и имаат клучна улога во информирање на граѓаните за сите важни прашања од јавен интерес, како што се постапките на владите и другите моќни лица или институции. Потоа, поделени во групи, учениците добиваат избор од „написи“ (подготвени од наставникот) кои ги истакнуваат случаите кога медиумите „разоткриле“ прекршување на некои права и слободи (пр. семејно насилство, загадување на животна средина, дискриминација по етничка основа, социјална неправда). Задача на групите е да ги анализираат написите и да одговорат на следните прашања: (1) <i>На кои конкретни права или слободи се однесува написот во медиумите?</i> (2) <i>Како написот придонесува за разоткривање на прекршувањето на овие права?</i> (3) <i>Какво влијание имаат медиумите врз подигањето на свеста или предизвикување промени?</i> (4) <i>Дали медиумите се соочуваат со некакви предизвици или пречки во исполнувањето на својата улога на чувар на граѓаните?</i> Секоја група презентира резиме од сработеното пред целата паралелка. На крајот, се заклучува дека медиумите имаат значајна улога во заштитата на демократијата и правата на граѓаните во демократските општества.	
Тема: ОПШТЕСТВО, ДРЖАВА, ГРАЃАНИ Вкупно часови: 16	
Резултати од учење Ученикот/ученицата ќе биде способен/способна да: 1. прави разлика меѓу општество и држава; 2. наведува и објаснува различни видови државни уредување во современиот свет; 3. ги објаснува очекувањата од граѓаните во демократско општеството; 4. објаснува што презема државата за да ги заштити правата и интересите на граѓаните.	
Содржини (и поими)	Стандарди за оценување
Општество и држава	- Ги наведува карактеристиките на општеството и на државата и ја објаснува разликата меѓу општество и држава. - Го објаснува односот меѓу државата и општеството и го илустрира со примери од реалноста. - Објаснува зошто нашето општество се смета за мултикултурно и како тоа се

	одразува на државата.
• Државно уредување (демократска држава, автократска држава, тоталитарен режим, цензура на медиуми, монархија: апсолутна и уставна; република: парламентарна демократија, претседателска демократија, федерална држава)	• Ги споредува (преку примери) државите со демократско и автократско уредување во поглед на тоа кој е носител на власта и каков е односот на државата кон граѓаните. • Ги наведува и опишува државните уредувања карактеристични за монархиите и ги илустрира со примери на држави од таков карактер. • Ги споредува државите со парламентарна и со претседателска демократија и ги илустрира разликите со примери на држави од таков карактер. • Го објаснува државното уредување на Република Северна Македонија.
• Улогата на граѓанинот во демократското општество (гласање на избори, граѓански активизам, волонтирање, солидарност)	• Објаснува зошто е важно граѓаните да гласаат на избори и да формираат и искажуваат мислење во врска со политичките процеси. • Објаснува зошто е важно граѓаните да се придржуваат до законите и пропишаните правила. • Објаснува зошто е важно граѓаните да учествуваат во животот на заедницата и да волонтираат. • Објаснува зошто образованието и континуираното учење се важни за граѓаните и за општеството. • Објаснува зошто е важно граѓаните да бидат одговорни и да покажуваат солидарност кон другите членови на општеството. • Објаснува зошто е важно граѓаните да бидат активни во заштитата на животната средина.
• Државата во функција на граѓаните (јавно добро, пазар, надворешна политика, дипломатија)	• Ја објаснува улогата на државата во заштитата на правата и слободите на граѓаните и ги наведува механизмите што ги користи за таа цел. • Објаснува зошто е важно да постои безбедност и ред во државата и како државата обезбедува безбедност и ред. • Објаснува зошто е важно државата да ги обезбедува основните услуги за граѓаните (образование, здравствена заштита, социјална заштита и

	инфраструктура) и како го прави тоа. • Објаснува како државата треба да управува со јавните добра во интерес на граѓаните. • Го објаснува влијанието на државата во регулирање на пазарот и економијата во интерес на граѓаните и ги наведува механизмите што ги презема за таа цел. • Ја објаснува улогата на државата во водење надворешна политика и го објаснува значењето на одржувањето добри односи со другите држави за граѓаните.
--	---

Примери за активности

- Учениците, поделени во групи, добиваат работен лист со недовршени реченици до задача на празното место во секоја реченица да напишат дали дадениот опис се однесува на општеството или на државата. Како пример на описи [со очекуваните одговори] може да послужат следните:

1. [Општеството] се однесува на луѓе, заедници и институции кои функционираат заедно и имаат заеднички интереси.
2. [Државата] ја има законската власт и контролата врз територијата и луѓето кои живеат на неа.
3. Споделувањето заеднички простор, финансиски и други ресурси и пристапот до заедничко образование, здравствена заштита и инфраструктура се карактеристики на [општеството].
4. [Државата] има власт, влада, закони, и различни институции за да ја управува земјата.
5. Луѓето во [општеството] имаат чувство на припадност и споделен идентитет.
6. Вредностите, нормите и очекувањата што ги поставува [општеството] го водат однесувањето на луѓето и интеракцијата меѓу нив.
7. [Државата] ги воведува и спроведува законите и го одржува јавниот ред и мир.
8. Сигурноста на граѓаните, нивното образование и здравствена заштита ги обезбедува [државата].
9. [Општеството] создава потреби и очекувања кои се пренесуваат на [државата] која е одговорна да реагира на нив (да ги задоволи или исполни).

Се очекува во рамки на групите да се води дискусија од која ќе произлезат одговорите. Одговорите се презентираат заедно со образложение на дадениот одговор (зошто се определиле за тој одговор). По завршување на презентациите на сите групи за конкретната реченица наставникот го дава точниот одговор кој се запишува на табла под Општество, односно под Држава. Потоа се преминува на следната реченица. Откако ќе се заврши постапката со сите реченици, се резимираат (се читаат од табла) речениците што се однесуваат на едниот и на другиот поим. На крајот во отворена дискусија се бара од учениците да наведуваат примери од реалноста кои го илустрираат односот меѓу општеството

и државата (на пр. пораснал бројот на родители кои сакаат да ги запишат децата во градинка па затоа државата треба да отвори нови градинки; професорите и родителите мислат дека образованието на децата не е доволно квалитетно, па министерството за образование мора да спроведе реформи).

- Учениците, поделени во групи, добиваат задача да замислат дека нивната училница е заедничка територија што ја споделуваат како граѓани и прво до го опишат „нивното“ општество на таа територија (пр., кои им се заеднички интереси, кои им се носечките вредности, како се очекува да се однесуваат, кој им е заедничкиот идентитет, со какви ресурси располагаат), а потоа да си замислат и опишат државата што ја контролира таа територија (пр. кој од нив ја претставува власта, какви закони имаат, кој и како го одржува редот). Откако сите групи ќе го презентираат сработеното, преку отворена дискусија се наведуваат карактеристиките на Северна Македонија прво како општество, а потоа и како држава. При крајот на дискусијата наставникот ги поставува прашањата (1) *Зошто нашето општество се смета за мултикултурно?* и (2) *Како мултикултурната природа на општеството се одразува на државата?*, а од одговорите на учениците треба да произлезе заклучокот дека мултикултурниот карактер на нашето општество произлегува од неговата етничка, јазична и религиска разновидност, која се одразува на функционирањето на државата преку вклучување на сите етнички заедници во процесите на одлучување и управување, преку обезбедување образование што ги задоволува потребите на сите етнички заедници, но и во креирање комплексен национален идентитет што ги обединува различните аспекти на културата и етничките идентитети на граѓаните.
- На учениците споредбено им се презентира што значи демократско, а што авторитарско државно уредување, со фокус на разликите во тоа кој ја има власта и каков е односот на државата кон граѓаните. Потоа, учениците, поделени во групи, добиваат задача да смислат и опишат по една конкретна ситуација со која ќе илустрираат кој ја има власта и како власта се однесува кон граѓаните во Германија, а како во Северна Кореја. При тоа се поттикнуваат да користат информации од интернет за да ги смислат двете ситуации. Групите ги презентираат ситуациите што ги смислиле преку глумење/играње улоги. По презентациите на сите групи се води отворена дискусија во која се користат примерите за да се заклучи дека во демократските држави власта им припаѓа на граѓаните преку нивните претставници што се избираат на слободни и редовни избори, а државата ги почитува правата на граѓаните и го применува принципот на владеење на законот, додека во авторитарните држави власта е концентрисана во рацете на едно лице или на мала група луѓе, а државата има повеќе контрола над граѓаните и може да ги ограничи контрола на нивните права (на пример, цензура на медиумите, репресија врз политичките противници и ограничување на слободата на изразување и здружување). Наставникот дополнително посочува дека во тоталитарните режими (екстреман облик на авторитарски држави) државата има апсолутна контрола врз граѓаните и нивните животи (личната слобода и автономија на граѓаните се значително ограничени, а контролата на државата е целосна).
- Наставникот посочува дека една поделба на државите е на републики и монархии и објаснува дека монархиите имаат крал/кралица или друг вид на монарх и дека, зависно од функцијата и надлежностите на монархот, се прави разлика меѓу апсолутни и уставни монархии (без да се зборува за нивните карактеристики). Учениците, поделени во групи, влечат по едно ливче со напишани две држави од следните: (1) Саудиска

Арабија и Шпанија, (2) Велика Британија и Јапонија, (3) Оман и Шведска и (4) Холандија и Катар. Секоја група треба да подготви видео презентација за двете „свои“ држави (со слики и текст) со која ќе ги опише во поглед на улогата, одговорностите и реалната моќ во владеењето на кралот/клицата, емирот, односно султанот. По презентацијата на сработеното на секоја група одделно, на табла се запишува која од државите има апсолутна, а која уставна монархија. По завршување на сите презентации се отвора дискусија во која треба да се изведе заклучок за разликите меѓу двата вида монархии - во апсолутната монархија, монархот ја има целокупната власт и контролата на државата (ги диктира законите, ги донесува одлуките и има контрола врз сите аспекти на владеењето), додека во уставната монархија, монархот има главно церемонијални и претставнички функции определени со Уставот на државата, а реалната политичка власт е во рацете на парламентот и/или владата.

- Наставникот посочува дека според уредувањето се прави разлика и меѓу држави со парламентарна демократија и држави со претседателска демократија, но и дека постојат федерални држави кои можат да бидат со парламентарна или со претседателска демократија. Учениците, поделени во групи, влечат по едно ливче со напишани две држави од следните: (1) Индија и Франција, (2) Италија и Бразил, (3) Нов Зеланд и Јужна Кореја и (4) САД и Швајцарија. Секоја група треба да подготви видео презентација за двете „свои“ држави (со слики и текст) со која ќе ги опише во поглед на тоа кој е главниот носител на власта, како се избираат, како се организираат и како функционираат државните органи (претседателот, парламентот, владата или сл.). По презентацијата на сработеното на секоја од првите три групи, на табла се запишува која од државите има парламентарна, а која претседателска демократија, после што заеднички се резимираат разликите меѓу двата вида демократии. На крајот се презентира и анализата за САД и Швајцарија, по што заеднички се заклучува што значи федерална држава (власта е поделена меѓу централната власт и властите на различните подрегиони или единици) и заеднички се резимира разликата меѓу федералните држави со претседателска и тие со парламентарна демократија.
- Учениците се делат во мали групи и секоја група добива работен материјал (лист) на кој се напишани следните членови (односно делови од членови) од Уставот на Република Северна Македонија (<https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>) поврзани со Собранието, Претседателот и Владата: 61 (само првиот став), 62 (само првиот став), 63 (само првиот став), 68, 79, 80, 88 (само првата реченица), 90 (само последната реченица) и 92 (само првата и втората реченица). Секоја група добива задача, врз основа на добиениот работен материјал да одговори на едно од следните прашања во врска со Претседателот, Владата и Собранието на Република Северна Македонија: (1) Кој ги избира и каква е постапката за избор на секоја од нив, (2) Кои се надлежностите на секоја од нив, (3) Каква е поврзаноста меѓу нив (кој пред кого одговара). Секоја група подготвува видео презентација со одговорите. Откако секоја група ќе ја презентира својата работа, се води дискусија во која одделно се резимираат работите што се однесуваат на Претседателот, на Владата и на Собранието и се заклучува дека државното уредување на РСМ е парламентарна демократија.
- На учениците им се презентираат следните улоги на граѓаните во демократските општества (со кусо објаснување на непознатите поими):
 1. Гласање на избори и формираат и искажуваат мислење во врска со политичките процеси.

2. Придржување до законите и пропишаните правила
3. Учество во заедницата и волонтирање
4. Стекнување образование и континуирано учење
5. Одговорност и солидарност кон другите во општеството
6. Активност во заштита на животната средина

Потоа учениците се делат во групи и добиваат задача да подготват презентација во која: (1) ќе наведат примери од реалноста на неисполнување на очекувањата од страна на поединци или групи граѓани и (2) ќе ги наведат и објаснат последиците по општеството/државата доколку повеќето граѓани не би го правеле тоа што се очекува од нив. Прво сите групи треба да работат на првонаведената улога, да го презентираат сработеното во врска со неа и преку заедничка дискусија во која ќе се резимираат последиците од нејзиното непочитување по општеството/државата, да заклучат зошто е важно граѓаните да ја почитуваат таа своја улога. Истата постапка треба да се повтори за секоја следна улога наведена на листата. Се препорачува опишаните активности да се реализираат во 2-3 часа во кои ќе се работи на 2-3 одделни очекувања/улоги.

- На учениците им се презентираат и накучо им се објаснуваат следните улоги на државата во демократските општества:

1. Заштитата на правата и слободите на граѓаните
2. Обезбедување безбедност и ред
3. Обезбедување на основните услуги (образование, здравствена заштита, социјална заштита и инфраструктура)
4. Управување со јавните добра
5. Регулација на пазарот и економијата
6. Водење на надворешната политика

Потоа учениците се делат во групи и добиваат задача, по евентуално истражување на интернет, да подготват презентација во која: (1) накучо ќе опишат како државата ја врши наведената улога согласно интересите и потребите на граѓаните и (2) ќе ги наведат и објаснат последиците по граѓаните доколку државата би го спроведувала наведеното спротивно на интересите и потребите на граѓаните. Прво сите групи треба да работат на првонаведената улога, да го презентираат сработеното во врска со неа и преку заедничка дискусија во која ќе се резимираат начините на реализација на наведената улога и последиците од нејзиното реализирање спротивно на интересите и потребите на граѓаните, да заклучат зошто е важно државата да ја реализира таа своја функција во интерес на граѓаните. Истата постапка треба да се повтори за секоја следна функција наведена на листата. Се препорачува опишаните активности да се реализираат во 2-3 часа во кои ќе се работи на 2-3 одделни функции.

ИНКЛУЗИВНОСТ, РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ/СЕНЗИТИВНОСТ, ИНТЕРКУЛТУРНОСТ И МЕЃУПРЕДМЕТНА ИНТЕГРАЦИЈА

Наставникот обезбедува инклузивност преку вклучување на сите ученици во сите активности за време на часот. Притоа, овозможува секое дете да биде когнитивно и емоционално ангажирано преку користење на соодветни методички приоди (индивидуализација, диференцијација, тимска работа, соученичка поддршка). При работата со учениците со попреченост применува индивидуален образовен план (со прилагодени резултати од учење и стандарди за оценување) и секогаш кога е можно користи дополнителна поддршка од други лица (лични и образовни асистенти, образовни медијатори, тutori волонтери и професионалци од училиштата со ресурсен центар). Редовно ги следи сите ученици, особено оние од ранливите групи, за да може навремено да ги идентификува тешкотиите во учењето, да ги поттикнува и поддржува во постигнувањето на резултатите од учењето.

При реализација на активностите наставникот еднакво ги третира и момчињата и девојчињата, при што води грижа да не им доделува родово стереотипни улоги. При формирање на групите за работа настојува да обезбеди баланс во однос на полот. При избор на дополнителни материјали во наставата користи илустрации и примери кои се родово и етнички/културно сензитивни и поттикнуваат родово рамноправност, односно промовираат интеркултурализам.

Секогаш кога е можно наставникот користи интеграција на темите/содржините/поимите при планирањето и реализацијата на наставата. Интеграцијата овозможува учениците да ги вклучат перспективите на другите наставни предмети во она што го изучуваат во овој наставен предмет и да ги поврзат знаењата од различните области во една целина.

ОЦЕНУВАЊЕ НА ПОСТИГАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ

За да овозможи учениците да ги постигнат очекуваните стандарди за оценување, наставникот континуирано ги следи активностите на учениците за време на поучувањето и учењето и прибира информации за напредокот на секој ученик. За учеството во активностите, учениците добиваат повратна информација во која се укажува на нивото на успешност во реализацијата на активноста/задачата и се даваат насоки за подобрување (формативно оценување). За таа цел, наставникот ги следи и оценува:

- усните одговори на прашања поставени од наставникот или од соучениците,
- истржувачките активности за прибирање податоци,
- изработките (мултимедијални презентации, постери, брошури и друг вид презентации),
- придонесот во работата во мали групи
- домашните задачи и
- одговорите на квизови и тестови.

По завршување на учењето на секоја тема, ученикот добива бројчана сумативна оценка за постигнатите стандарди за оценување. Сумативната оценка се изведува како комбинација од резултатот постигнат на тест на знаење во комбинација со оценката за напредувањето констатирана преку различните техники на формативно оценување. Во текот и на крајот од учебната година ученикот добива бројчани оценки.

Почеток на имплементација на наставната програма	учебна 2026/2027 година
Институција/ носител на програмата	Биро за развој на образованието
Согласно член 30, став 3 од Законот за основно образование („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 161/19, 229/20, 3/25 и 74/25) министерката за образование и наука ја донесе наставната програма по предметот <i>Граѓанско образование</i> за VIII одделение.	бр. 12-12084/3 12.09.2025 година Министерката за образование и наука, проф. д-р Весна Јаневска, с.р. _____